

Anna Majkiewicz

Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza
w Częstochowie
a.majkiewicz@ujd.edu.pl

Przekład literacki na cztery ręce, czyli o warsztacie niemieckiego tandemu tłumaczy *Ksiąg Jakubowych* Olgi Tokarczuk

Praca tłumacza literackiego w tandemie jeszcze kilka lat temu wzbudzała raczej zdziwienie niż zaciekawienie czy uznanie¹. Niemal klasycznym przykładem efektywnej oraz bardzo intensywnej współpracy tłumaczy jest w kulturze niemieckojęzycznej choćby tandem translatorsko-literacki Helgi Mračnikar i Petera Handkego, których przekład powieści słoweńskiego pisarza z Karyntii Florjana Lipuša *Der Zöglig Tjaž* ukazał się w 1981 roku nakładem Resindenz Verlag². Współcześnie dość znany

¹ Z takimi reakcjami spotkałam się jako współautorka trzech polskich przekładów dzieł prozatorskich Elfriede Jelinek. Wiele osób dziwiących się taką formą pracy dopytywało, czy to jest w ogóle możliwe wobec przyjętej niepisanej zasady „dwugłosu” autora i tłumacza słyszalnego w tekście docelowym. A przecież w tandemie tłumaczącym z języka niemieckiego pracowali również Sława Lisiecka i Zdzisław Jaskóła nad przekładem *To rzekł Zaratustra* Friedricha Nietzschego [1999] czy też Maria Przybyłowska i Eliza Borg, przygotowujące *Muzeum ziemi ojczystey* Siegfrieda Lenza [1991] oraz *Masę i władzę* Eliasa Canettiego [1996].

² Zob. Urška P. Černe [2019], „Eine Tandem-Übersetzung: Helga Mračnikar i Peter Handke”, [w:] Fabjan Hafner, Wolfgang Pöckl, red. „...übersetzt von Peter

tandem translatorski z włoskiego na język niemiecki, pracujący na zlecenie wielu oficyn wydawniczych (Lübbe, Rowohlt, Fischer, cbj, Baumhaus, Goldmann, emons, Page & Turner, Ullstein, Piper und Coppenrath) tworzą Barbara Neeb i Katharina Schmidt, od 1992 roku będące tłumaczkami z języka włoskiego, angielskiego i francuskiego³. Na stronie internetowej podkreślają, że partnerzy pracujący w tandemie muszą do siebie pasować, być gotowi na formułowanie i przyjmowanie krytyki oraz być elastyczni na etapie negocjowania znaczeń. Praca w tandemie to również korzystanie z mocnych stron każdej osoby w zespole i większa motywacja do pokonywania przeszkód. Ponadto, jak twierdzą tłumaczki, „razem szybciej dojedzie się do celu”, gdyż podwojona kreatywność i podwojona kontrola przekładają się na krótszy czas przygotowania przekładu i jednocześnie na lepszą jakość wykonywanego zlecenia.

Nie są to głosy odosobnione. Obecnie wielu tłumaczy dostrzega korzyści płynące z pracy w tandemie. Jak wynika z danych ilościowych uzyskanych w wyniku przeprowadzonej przez Institut für Englisch, Germanisch und Romanisch na Uniwersytecie Kopenhaskim internetowej ankiety

Handke” – *Philologische und translationswissenschaftliche Analysen*, Frank & Timme, Berlin, 87-126. Pomijając całościową ocenę jakości tego przekładu, warto zaznaczyć, że zestawiając przekład niemiecki z przekładem na język włoski i angielski, badaczka zwróciła uwagę na dużą frekwencyjność redukcji stylistycznych i opuszczeń leksykalnych (*Auslassung*) występujących w przekładzie tandemowym. Nie oznacza to krytyki pracy tandemowej jako takiej, lecz – co prawdopodobnie miało miejsce – nieprzestrzeganie zasad pracy w tandemie. Aby taka praca przyniosła oczekiwane rezultaty, musi opierać się na kilku fundamentalnych zasadach. Należą do nich: reguła wzajemności (każdy z partnerów wchodzi w rolę eksperta, który dzieli się wiedzą), zasada autonomii (współdecydowanie i współodpowiedzialność za pracę w zespole) oraz zasada wypracowania kompromisu. Nietrudno również dojść do konstatacji, że o powodzeniu pracy w tandemie decyduje przede wszystkim postawa partnerów, tj. ich otwartość, zaniepokojenie, akceptacja odmiennych postaw i poglądów, okazywany szacunek wobec partnera, ale także szczerłość i odwaga w wyrażaniu swoich poglądów. Warto uwzględnić jeszcze jedną umiejętność – empatię, rozumianą jako poznawcza analiza cudzej perspektywy, wraz z decentracją, bez której zachowanie empatyczne nie jest możliwe. Na temat empatii pisała Bożena Tokarz [2010: 87-119], natomiast zagadnienie empatii i decentracji jako elementów *a priori* wpisanych w akt przekładu zanalizowała Anna Majkiewicz [2017: 75-90].

³ „Übersetzungen Katharina Schmidt + Barbara Neeb”, [online] <https://www.italienisch-uebersetzung.de/uebersetzungen/im-team>, 5.05.2021; Katharina Schmidt, Barbara Neeb, „Kompetenz und Erfahrung”, [online] <https://www.lit-translation.de/team>, 5.05.2021.

Collaboration in Literary Translation wśród tłumaczy literackich w Danii, Norwegii i Szwecji w 2015 roku, na pytanie o współpracę z innymi tłumaczami w ramach projektów współtłumaczenia (gdy kilku tłumaczy pracuje nad tym samym tekstem) spośród nadesłanych 146 odpowiedzi aż 45,9% ankietowanych podało odpowiedź twierdzącą⁴. Wyniki te potwierdzają zmieniające się oczekiwania i wskazują na większą świadomość translologiczną tłumaczy literackich.

Korzyści płynące ze współpracy w ramach tandemu translatorskiego wydają się doceniane również na poziomie instytucjonalnym, szczególnie w krajach niemieckojęzycznych, w których liczne instytucje realizują programy na rzecz wspierania działalności translatorskiej i literackiej. Do czołówek należą, obok Literarisches Colloquium Berlin⁵ i Fundacji Genshagen⁶, przede wszystkim Fundacja Roberta Boscha oraz Fundusz Tłumaczy Niemieckich (Deutscher Übersetzerfonds), które poza programem stypendialnym oferują platformę TOLEDO⁷ służącą zgłębianiu specyfiki zawodu tłumacza literackiego oraz wymianie informacji popularyzujących tłumaczone dzieła. Jedną z inicjatyw przedstawionych na platformie TOLEDO jest tzw. inscenizacja tłumaczeniowa *La République des traducteurs*, która odbyła się na dużej scenie Théâtre de la Colline w Paryżu, stanowiąca przykład aktu tłumaczenia jako doświadczenia zbiorowego⁸. Inicjatywa

⁴ „Collaboration in Literary Translation”, [online] <https://engerom.ku.dk/collaboration-in-literary-translation/quantitativedata.pdf>, 5.05.2021.

⁵ Lista i opis programów skierowanych do tłumaczy znajduje się na stronie internetowej LCB, [online] <https://lcb.de/foerderungen/uebersetzerinnen-und-uebersetzer>, 5.05.2021.

⁶ Fundacja Genshagen oferuje pobyty stypendialne w ramach polsko-francusko-niemieckiego programu rezydencyjnego *Rezydencja tandemowa*. Por. Stiftung Genshagen, [online] http://www.stiftung-genshagen.de/kunst-und-kulturvermittlung-in-europa/detailseiten/programm-details-kuku/71d5ee1b0207b033033a7a6c5f347715?tx_ttnew-s%5Btt_news%5D=1547.html, 5.05.2021.

⁷ „TOLEDO Programm”, [online] <https://www.toledo-programm.de/journale>, 5.05.2021.

⁸ Ośmioro tłumaczy (Georgine Ayoub, Gioia Costa, Amin Erfani, Yuriko Inoue, Natalia Mavlevitch, Louisa Mitsakou, Zsafia Rideg i Leopold Von Verschuer) dramaturga Valéry’ego Novariny spotkało się na scenie teatralnej Théâtre de l’Europe w Paryżu, aby przedyskutować i przedstawić dokonane niemal „na żywo” tłumaczenie. Kuratorzy spotkania Constantin Bobas (Uniwersytet w Lille) i Marco Baschera (Uniwersytet w Zurychu) podkreślali autentyczny wymiar spotkania międzykulturowego uświadamiającego ogromne różnice, jakie istnieją między podejściami różnych języków do podobnych treści. W drugiej edycji udział wzięło również ośmiu tłumaczy

ta wyraźnie wskazuje na zmieniający się w kulturze niemieckojęzycznej paradygmat w obrębie refleksji translatologicznej oraz na przesunięcie akcentu z tekstu na osobę tłumacza jako niezwykle uważnego czytelnika i komentatora oryginału poddanego wnikliwej analizie i interpretacji. Ilustracją tego procesu jest skierowana do tłumaczy oferta uczestnictwa we współtworzeniu cyfrowej serii *TOLEDO Journals*, będącej rodzajem dziennika translatorskiego dokumentującego poszczególne etapy tłumaczenia, refleksję w sytuacjach decyzyjnych, czy też glosariusza języka tekstu źródłowego, a także innych paratekstów (jak na przykład korespondencja z autorami i redaktorami, prowadzone badania). Dzienniki translatorskie zawierające opisy pracy tłumacza ukazanej „od kuchni” jako specyficzną formę dialogowania oryginału z przekładem zapisali i utrwaliли tłumaczk i tłumacze jedenastu dzieł⁹.

Na szczególną uwagę zasługuje dziennik *Zu zweit auf der Großen Schildkröte reiten – die vierhändige Übersetzung eines indigenen Panorama-Romans aus Québec. Journal zur Übersetzung des Romans Der große Absturz – Stories aus Kitchike von Louis-Karl Picard-Sioui (Secession)* autorstwa dvojga tłumaczy – Sonji Finck i Franka Heiberta¹⁰. Opisują oni współpracę tandemową nad przekładem na język niemiecki powieści pochodzącego z francuskiego Québecu pisarza Louisa-Karla Picarda-Siouia, kanadyjskiego Indianina. Nie jest to jedyny wpis dotyczący pracy w tandemie. Dwa lata temu opublikowany został dziennik translatorski *Die Funken der Erlösung. Journal zur Übersetzung des Romans Die Jakobsbücher von*

tekstów teatralnych Novariny oraz publiczność uczestnicząca w procesie przekładu „na żywo” na scenie Théâtre de la Colline w obecności samego autora. Performatywny charakter aktu tłumaczenia miał podkreślić nie tylko specyfikę przekładu teatralnego (przestrzeń sceniczną i specyfikę języka), lecz także wagę „twórczego spotkania” i roli kooperacji. Więcej na ten temat zob. „La République des traducteurs 2”, [online] <https://www.colline.fr/spectacles/la-republique-des-traducteurs-2>, 5.05.2021.

⁹ Por. „TOLEDO Programm”, *op. cit.*

¹⁰ Sonja Finck, Frank Heibert, „Zu zweit auf der Großen Schildkröte reiten – die vierhändige Übersetzung eines indigenen Panorama-Romans aus Québec. Journal zur Übersetzung des Romans *Der große Absturz – Stories aus Kitchike* von Louis-Karl Picard-Sioui (Secession)”, [online] <https://www.toledo-programm.de/journale/1161/zu-zweit-auf-der-grossen-schildkrote-reiten-die-vierhandige-ubersetzung-eines-indigenen-panorama-romans-aus-quebec-journal-zur-ubersetzung-des-romans-der-grosse-absturz-stories-aus-kitchike-von-louis-karl-picard-sioui-secession>, 5.05.2021.

Olga Tokarczuk (*Kampa*)¹¹ autorstwa Lisy Palmes¹² i Lothara Quinkensteina¹³. Nie była to pierwsza wspólna praca tego tandemu. Tłumacze mieli już za sobą wspólny przekład książki Ludwika Hirszfelda pt. *Historia jednego życia*, wydanej nakładem Ferdinand Schöningh Verlag (*Geschichte eines Lebens*, 2018). Doświadczenie tandemowe postanowili wykorzystać w pracy nad niezwykle wymagającym dziełem, nad którym pracowali przez dwa lata. *Die Jakobsbücher* Olgi Tokarczuk ukazały się ostatecznie w październiku 2019 roku nakładem nowego wydawnictwa szwajcarskiego Kampa (Kampa Verlag), założonego rok wcześniej przez Daniela Kämpę. Lektura dziennika pozwala zarówno przywołać dzieła „towarzyszące” służące tandemowi do zlokalizowania intertekstów i zdefiniowania dyskursu frankistowskiego, jak i odtworzyć kolejne kroki, jakie podjęli Palmes i Quinkenstein na etapie przygotowania do właściwego procesu przekładu powieści. Dziennik translatorski posłuży więc w niniejszym opracowaniu rekonstrukcji kierunków i zakresów działań koniecznych do zrealizowania na etapie pretranslatorskim¹⁴ przy uwzględnieniu osobliwości i oryginalności dzieła wyjściowego. Wskazana w ten sposób wielowymiarowość i relewancja podjętych czynności daje wgląd w specyfikę pracy tłumaczy literackich na etapie poprzedzającym translację na język docelowy.

¹¹ Lisa Palmes, Lothar Quinkenstein, „Die Funken der Erlösung. Journal zur Übersetzung des Romans *Die Jakobsbücher* von Olga Tokarczuk (Kampa)”, [online] <https://www.toledo-programm.de/journale/772/die-funken-der-erlosung-journal-zur-ubersetzung-des-romans-die-jakobsbucher-von-olga-tokarczuk-kampa>, 5.05.2021.

¹² Lisa Palmes od dziesięciu lat tłumaczy literaturę polską. Do najważniejszych jej przekładów należą dzieła: Wojciecha Jagielskiego *Nocni wędrowcy* (2009; Transit 2010), Joanny Bator *Ciemno, prawie noc* (2012; Suhrkamp 2016), Jacka Leociaka *Tekst i Zagłada* (Peter Lang Verlag 2018). W 2017 roku otrzymała Nagrodę Karla Dedeciusa dla niemieckich tłumaczy literatury polskiej.

¹³ Lothar Quinkenstein jest literaturoznawcą, pisarzem i tłumaczem z języka polskiego. Tłumaczył eseje i prozę między innymi Henryka Grynberga. W 2017 roku został laureatem Nagrody Jabłonowskiego oraz otrzymał nagrodę „Spiegelungen” w dziedzinie poezji. Wiosną 2019 roku nakładem wydawnictwa edition.fotoTAPETA ukazała się jego powieść zatytułowana *Souterrain*.

¹⁴ O analizie pretranslatorskiej jako wstępnej fazie działania tłumacza pisali tacy badacze, jak Christine Nord [1988], Daniel Gouadec [2007] w odniesieniu do tekstu specjalistycznego, a także Anna Bednarczyk [2019] w kontekście tekstów poetyckich.

Lektura tekstów źródłowych: między historią a fikcją

W powieści historycznej, którą bez wątpienia są *Księgi Jakubowe*, dochodzi do charakterystycznego skrzyżowania historii z fikcją. „Rzeczywista” przeszłość splata się z „nierzeczywistą” fikcją. Opisywane wydarzenia historyczne – jeśli dotyczą wieków dawnych, a z takimi mamy do czynienia w powieści Olgi Tokarczuk – zyskują swoją „rzeczywistość” (czy raczej „byłość”, korzystając z terminu Paula Ricoeura [2008: 227]) dzięki świadectwom je opisującym, zapisom dokonany przez świadków przeszłości, a także przez (re)konstruujących je historyków. Dlatego jednym z pierwszych zadań stojących przed tłumaczami była rekonstrukcja „łańcucha wydarzeń” oraz towarzyszących im kontekstów społeczno-kulturowych i politycznych.

Podstawowym źródłem informacji historycznych dla tłumaczy *Ksiąg Jakubowych* okazało się dwutomowe dzieło autorstwa dziewiętnastowiecznego historyka Aleksandra Kraushara (1843-1931) zatytułowane *Frank i frankiści polscy 1726-1816. Monografia historyczna osnuta na źródłach archiwalnych i rękopiśmiennych* [1895], znane również samej autorce i stanowiące dla niej podstawę źródłową. Tłumacze nie poprzestali jednak tylko na tej pracy. Aby zgłębić realia i kontekst opisywanych wydarzeń, sięgnęli po książkę opisującą życie i doktrynę Franka autorstwa niemieckiego historyka z Uniwersytetu Wiedeńskiego Klausa Samuela Davidowicza pt. *Zwischen Tradition und Häresie: Jakob Franks Leben und Lehren* [2004]. W wydanej przez badacza kilka lat wcześniej pracy habilitacyjnej *Jakob Frank, der Messias aus dem Ghetto* [1998] tłumacze niemieccy odnaleźli dodatkowo bogatą literaturę przedmiotu dotyczącą ruchu frankistowskiego, należącego do najbardziej niezwykłego i słabo opisanego zjawiska w filozoficznej i intelektualnej historii judaizmu. Monografia ta, zawierając dogłębną analizę doktryny frankistowskiej (i jej „dyskursu”), w sposób niespotykany łączącej tradycję żydowską i kabałę z chrześcijaństwem i islamem, pozwoliła nie tylko zgłębić konteksty filozoficzne i teologiczne, ale również zapoznać się z pracami mało znanych autorów, do których odsyłał sam badacz, a niewymienianych w „głównym nurcie” badań nad ruchem frankistowskim (np. Fritza Heymanna *Der Chevalier von Geldern* [1937]), których lektura niejako przygotowała tandem na różnorodność podejść i wieloaspektowość opisywanego zjawiska. Tłumacze sięgnęli też po najnowsze prace polskich badaczy wskazujące kierunek współczesnych badań nad frankizmem: Michała Galasa [1999], Jana Doktora [1991, 1998,

1999] oraz Pawła Maciejki [2011, 2014], z którym autorka konsultowała się w kwestiach teologii żydowskiej, kabały i nauk Franka.

Zdobyta wiedza z całą pewnością ułatwiła tłumaczom na etapie pre-translatorskim rekonstrukcję autorskiej wersji przedstawianych wydarzeń historycznych, balansującej między neutralizacją „historii przeszłości” a wyobrażeniowymi jej wariacjami wytwarzanymi przez fikcję. Pozwoliła również na zdefiniowanie, jak i w jakim miejscu opisywane wydarzenia historyczne splatają się z fikcją oraz jaką funkcję otrzymują służące temu zabiegi. W dalszej kolejności ułatwiła odpowiedź na pytanie, na ile czytelnik tekstu wyjściowego w trakcie lektury poznaje (odtworzoną) przeszłość historyczną, a na ile myślenie autorki o przeszłości refigurowanej i ujawnionej przez fikcyjną opowieść. Wszystkie te kwestie ostatecznie złożyły się na dekonstrukcję *intentio auctoris* [Eco, Rorty *et al.* 1996] i jego rekonstrukcję („przeniesienie”) w dziele docelowym. W przypadku *Ksiąg Jakubowych* kwestie te mają szczególną wagę z powodu mocno spolaryzowanych stanowisk wyłaniających się z literatury przedmiotu wobec głównej postaci powieści, stanowiącej punkt odniesienia przedstawianych wydarzeń.

Lektura tekstów źródłowych w celu dekonstrukcji wizerunku głównej postaci w dziele oryginalnym oraz jej rekonstrukcji w tekście przekładu

Sposób kreacji i prezentacji głównego bohatera w tekście docelowym powinien być zgodny z *intentio auctoris* [*ibidem*]. Z tego powodu kolejnym krokiem – jak wynika z lektury dziennika – stała się dla tłumaczy rekonstrukcja wizerunku Jakoba Leibowicza zwanego Frankiem (1726-1791), w dziele Tokarczuk stanowiąca punkt wyjścia dla określenia strategii przekładu całej powieści. Już lektura rozdziału poświęconego Jakubowi Frankowi w *Das Buch von den polnischen Juden*, unikalnym jak na owe czasy kompendium wiedzy na temat polskich Żydów wydanym przez Samuela Josepha Agnona i Ahrona Eliasberga w 1916 roku (nakładem berlińskiej oficyny Jüdischer Verlag), ujawniła (i uświadomiła) tłumaczom, jak łatwo tytułowa postać „rozwarstwia się” w zależności od intencji i (ideologicznych) przekonań opisującej ją osoby¹⁵. Poznanie

¹⁵ Tłumacze jako przykład przytaczają fragment dość ostro zarysowanego wizerunku tytułowej postaci: *Dies ist die Fratzle von Jakob Frank des falschen Messias, der Tausende und Abertausende der Kinder Israels verführt und in den Abgrund der Sünde*

różnic w przedstawieniach głównego bohatera oraz rekonstrukcja ich proveniencji z całą pewnością uwrażliwiła niemiecki tandem na wpisana w tę postać wariantywność obrazu.

Jakob Frank, wokół którego narosło wiele legend, doczekał się ambiwalentnych przedstawień nie tylko w kulturze polskiej, ale również w niemieckojęzycznej literaturze przedmiotu¹⁶, dlatego nie bez znaczenia okazała się konieczność rozważenia możliwych strategii prezentacji tej postaci w kulturze przyjmującej, a tym samym określenia „zakresu” korelacji przekazu oryginału i kontekstu kultury wyjściowej z kulturą przyjmującą. Oznaczało to zastanowienie się nad możliwymi sposobami obrazowania Franka w przekładzie, nad zakresem możliwych „rozbieżności” między tekstem wyjściowym a docelowym, nad stopniem „rozwarstwienia” jego wizerunku i nad wyborem opisujących go słów mających wywołać zamierzone konotacje w zgodzie z intencją oryginału. W dalszej kolejności to też poszukiwanie odpowiedzi na pytanie, jak daleko kultura przyjmująca „otworzy się” na ambiwalencję w prezentacji mistyka i czy ta otwartość zostanie wpisana w katalog cech charakteryzujących modelowego czytelnika docelowego, by móc pozostawić mu wolny wybór w sposobie interpretacji i konkretyzacji znaczeń. Z lektury dziennika wynika, że powyższe przemyślenia jak najbardziej towarzyszyły tłumaczom niemieckim na etapie działań przygotowujących do właściwego aktu przekładu. Przygotowaniu wachlarza środków wyrazu służących polaryzacji tej postaci w przekładzie posłużyły więc – o czym wspominają tłumacze – wyniki badań współczesnych historyków niemieckich, takich jak Stefan Schreiner [2001], Jörg K. Hoensch [1990] i Jacob Goldberg [1982], a także

gestürzt hat, wie einst sein Vorgänger Sabbatai Zwi, dessen Seele ihm innewohnte, wie er sich rühmte („To jest grymas Jakuba Franka, fałszywego Mesjasza, który zwiódł wiele tysięcy i tysiące dzieci Izraela i pogrążył je w otchłani grzechu, jak niegdyś jego poprzednik Sabbataj Zwi, którego dusza go przenikała, jak on się chełpił”). Zob. „Ein Wort über Jakob Frank. Nach polemischen Schriften seiner Zeitgenossen” [1916], [w:] Shmuel Yosef Agnon, Ahron Eliasberg, red. *Das Buch von den polnischen Juden*, Jüdischer Verlag, Berlin, 54-57.

¹⁶ Analizując literaturę przedmiotu, odnajdziemy całą paletę wizerunków mistyka: od epicko-romantycznego obrazu w opisach Adolpha Georga Schencka-Rincka [1962] czy Petera Beera [1822], przez powściągliwość w dociekaniach Majera Bałabana, wielkiego historyka żydowskiego (i obok Mojżesza Schorra najważniejszego pioniera żydowskiej historiografii), publikującego w pięciu językach (polskim, niemieckim, rosyjskim, hebrajskim i jidysz), po gwałtowne oburzenie Heinricha Graetza, niepozostawiającego przysłowiowej „suchej nitki” na pismach Schencka-Rincka i Beera.

zasłużonego już historyka, pisarza i wydawcy Paula Arnsberga [1965]. Lektura tych prac pozwoliła z całą pewnością na prześledzenie historii opisywanego zjawiska w kulturze przyjmującej, a w dalszej perspektywie mogła przyczynić się do przygotowania możliwych rozwiązań celem określenia kierunku strategii przekładu powieści Olgi Tokarczuk.

Źródłem informacji o historycznym kontekście frankizmu były natomiast artykuły zamieszczone w *Gartenlaube* [1865, nr 33 i 34; 1866, nr 22], wydawanym przez Ernsta Keila niemieckim tygodniku ilustrowanym założonym w 1853 roku, stanowiącym – ze względu na wszechstronność zamieszczanych materiałów (na temat kultury, nauki i sztuki) – interesujące źródło informacji na temat historii kultury niemieckiej. Tłumacze rekonstruują na ich podstawie krążące wówczas na Zachodzie wyobrażenia o „wschodnim żydostwie”, których przykłady można znaleźć w artykułach w *Gartenlaube* (np. w tekście o miejscowości „Sada-Góra”, ukr. *Sadachora* [1865, nr 36]), a literackie reminiscencje w książce *Das ostjüdische Antlitz* Arnolda Zweiga z 1920 roku wraz z pięćdziesięcioma litografiami Hermanna Strucka przedstawiającymi wizerunki „Wschodnich Żydów”¹⁷. Świadczą o tym także wpisy Franza Kafki w dziennikach na temat wizyty u „cudownego rabina” (datowane na 14 września 1915) oraz opisy polskich Żydów (pod datą 16 września 1915) ilustrujące oscylowanie między podziwem a odrzuceniem „wschodniego żydostwa” [zob. Kafka 1937]. Zdaniem niemieckiego tandemu lektura dostępnych źródeł pozwoliła na zakreślenie linii podziału w samym judaizmie na „Żydów zachodnich” i „Żydów wschodnich” – urastających do rangi kulturowych toposów. Ilustracją tego podziału są lokujące się na przeciwstawnych biegunach prace Heinricha Graetza [1868a, 1868b] i Majera Bałabana [1911, 1914]. Dlatego jednym z kolejnych zadań tłumaczy była odpowiedź na pytanie, jak stworzyć „neutralny” przekład, który nie preferowałby żadnej ze stron.

Lektura tekstów źródłowych: terminologia, koloryt epoki

Literatura przedmiotu nie tylko stanowi dla tłumaczy źródło wiedzy, ale również jest materiałem „leksykalnym” (*Vokabelarbeit*) dostarczającym (lokalnych) rozwiązań na etapie rewerbalizacji świata przedstawionego. W sposób naturalny tłumacze sięgnęli też po zbiory tekstów starszych, aby „dopasować” – pod względem stylu – język do epoki przywołanej na

¹⁷ „Das ostjüdische Antlitz Mit 50 Steinzeichnungen von Hermann Struck (1876-1944)”, [online] <http://www.lexikus.de/bibliothek/Das-ostjuedische-Antlitz>, 5.05.2021.

kartach powieści Olgi Tokarczuk. Historia osiemnastowiecznego mistyka niejako wymusiła nie tylko uwzględnienie kontekstów filozoficznych i teologicznych, ale przede wszystkim elementów kulturowych związanych z ówczesnym życiem, ze wszystkimi szczegółami w obszarze realiów społeczno-ekonomicznych. Dodatkową trudnością okazała się rekonstrukcja w przekładzie sytuacji historyczno-politycznej – manifestowanej także na poziomie języka – wieloetnicznego regionu, w którym w dużej mierze rozegrała się historia Jakuba Franka. Tłumacze postanowili uruchomić skojarzenia z kulturą Austrii, której po pierwszym rozbiore Polski przypadła właśnie Galicja, świadomie wprowadzając na karty powieści osiemnastowieczne austriacyzmy, aby uwiarygodnić przedstawiane wydarzenia. Pomocna okazała się praca doktorska pt. *Galizien: Wie es an Österreich kam. Eine historisch-statistische Studie über die inneren Verhältnisse des Landes im Jahre 1772* (Galicja: Jak trafiła do Austrii. Studium historyczno-statystyczne warunków wewnętrznych kraju w 1772 roku), napisana i opublikowana przez Abrahama Jakoba Brawera w 1910 roku, dająca wgląd zarówno w historię okupacji i zajęcia Galicji, jak i w ekonomiczne podstawy ówczesnego życia, szczególnie kultury sztetu¹⁸.

Na etapie poszukiwania zasobów leksykalnych poza słownikiem Jacoba i Wilhelma Grimmów [1854] oraz sześciotomową pracą *Grammatisch-kritisches Wörterbuch der Hochdeutschen Mundart: Nach der Ausgabe letzter Hand 1793-1801* Johanna Christopha Adelunga z przełomu XVIII i XIX wieku, udostępnioną w 2014 roku w wersji cyfrowej, ważną rolę odegrały powieści, których akcja umiejscowiona jest częściowo na terenach wschodniej Galicji, a na poziomie stylu wyróżniające się zróżnicowanym zabarwieniem dialektalnym (austriacyzmy, bohemizmy, górnioniemczyzna), między innymi *Hiob* [1930] oraz *Hotel Savoy* [1924] Josepha Rotha, *Idyll im Exil* [1934] Somy Morgensterna (druga część trylogii *Funken im Abgrund*), jak również wspomnienia tego samego autora *In einer anderen Zeit: Jugendjahre in Ostgalizien* [1955]. Szczególne miejsce na etapie poszukiwania odpowiedniej (tj. nacechowanej kulturowo i historycznie) terminologii zajął – jak zdradzają tłumacze – zbiór anegdotycznych historii

¹⁸ Brawer dostarczył informacji na temat ludności, wykonywanych zawodów, warunków mieszkaniowych, struktur społecznych, stosunków gruntowych, systemu rolniczego, pszczelarstwa, rybołówstwa, leśnictwa, górnictwa, handlu, obciążeń finansowych, handlu, ruchu drogowego, systemu kredytowego, kultury duchowej, edukacji, Żydów i sekt żydowskich. Spis treści udostępniony jest w zbiorach Niemieckiej Biblioteki Narodowej, [online] <https://d-nb.info/920859755/04>, 5.05.2021.

autorstwa austriackiego pisarza Friedricha Torberga pt. *Die Tante Jolesch oder Der Untergang des Abendlandes in Anekdoten* (Ciotka Jolesch albo Upadek Zachodu w anegdotach) z 1975 roku na temat żydowskiego mieszczaństwa Austro-Węgier.

Lektura tekstów „towarzyszących” – polifoniczność stylistyczna dzieła oryginalnego

Jedną z cech charakterystycznych dla powieści Tokarczuk jest jej polifoniczność, rozumiana jako wielogłosowość realizująca się w zróżnicowaniu stylistycznym. Partie narracyjne w głównej części tekstu tylko sporadycznie mają koloryt lokalny (typowy dla epoki), natomiast listy napisane są archaiczną polszczyzną. Obok współcześnie brzmiącego głosu narratorki, tj. wszechwiedzącego głosu starej Jenty, w powieści pojawiają się długie fragmenty *Resztek* Nachmana¹⁹, tj. utrzymanych w stylu pamiętnikarskim relacji wspólnych doświadczeń z Jakobem oraz refleksji nad światem, brzmiące „własną melodią” i wprowadzające indywidualny ton narracji, też pisane współczesną polszczyzną. Aby zróżnicowanie stylistyczne stało się również cechą języka w tekście docelowym, musiało stać się elementem strategii przekładu powieści. Trochę przez przypadek, trochę podświadomie – jak podkreślają tłumacze – przy podziale poszczególnych fragmentów listy przypadły Lisie Palmes, natomiast partie narracyjne Nachmana miał przekładać Lothar Quinkenstein. Rozdzielenie pasaży odmiennych stylistycznie między dwie różne osoby zagwarantowało ich docelową różnorodność stylistyczną. Na etapie poszukiwania ekwiwalentów przy tłumaczeniu listów pomocna była praca Marie Beaty Miki pt. *Von Pan zu Pan: zur Geschichte der polnischen Anrede, besonders im 18. Jahrhundert* [2005], dostarczająca wyjaśnień dotyczących współczesnego i dawnego systemu adresatywnego, wywodzącego się – zdaniem badaczki – ze specyfiki językowej polskiej szlachty.

Na poziomie językowego ukształtowania tekstu również istotna okazała się rekonstrukcja sfunkcjonalizowania zmiany czasu, zabiegu o bardzo wysokiej frekwencji w *Księgach Jakubowych*. Ponieważ zabieg ten z powodów różnic strukturalnych między polszczyzną a niemieczyzną był

¹⁹ *Reste oder Wie aus der Erschöpfung von der Reise eine Geschichte entsteht. Aufgeschrieben von Nachman Samuel ben Lewi, dem Rabbi aus Busk*. Wiele informacji, zdaniem tłumaczy, zostało zaczerpniętych z biografii Nachmana autorstwa Salomona Maimona [1911, 1913], która została przetłumaczona na język polski w 1913 roku.

niemożliwy do automatycznego przeniesienia do tekstu przekładu, tandem zdecydował się na użycie czasu teraźniejszego w dwóch funkcjach: w celu zwiększenia napięcia dramatycznego oraz wskazania na mowę pozornie niezależną (*erlebte Rede*). Analiza i interpretacja kontekstu pozwoliła na przyjęcie rozwiązania, które było akceptowane przez obu partnerów tandemowych.

Lektura tekstów źródłowych – w sieci tekstów – intertekstualność

Powieść Tokarczuk – uwikłana w sieć powiązań intertekstualnych wszelkiego rodzaju: od jawnych, przez półjawne, po ukryte – stawia przed tłumaczami kolejne zadanie wymagające przeprowadzenia wielu dodatkowych czynności. Już sam rozbudowany tytuł powieści, nawiązując do tradycji myśli i debaty talmudycznej i zawierając odniesienie do *Nowych Aten* [1966] Benedykta Chmielowskiego [por. Przyklenk i Sujkowska-Sobisz 2017: 55], przekonuje, że mamy do czynienia z powieścią wielotekstową, wieloautorską, tj. intertekstualną. Czytelnik bez problemu zauważy również bezpośrednie odniesienia do wielu pisarzy i pism służących za argumenty w debatach prowadzonych na łamach powieści. Dostrzeże też bogactwo cytatów i parafraz zaczerpniętych z kulturowej pamięci żydowskiego folkloru, szczególnie zaś nawiązania do kabały. Przy rekonstrukcji wielu symboli i znaczeń tłumacze niemieccy sięgnęli do wielu prac Gershoma Scholema: *Die jüdische Mystik in ihren Hauptströmungen* [1957], *Zur Kabbala und ihrer Symbolik* [1960], *Über einige Grundbegriffe des Judentums* [1970] oraz *Von der mystischen Gestalt der Gottheit* [1977].

Cenną pomocą dla niemieckiego tandemu okazała się monumentalna biografia również autorstwa Scholema, zatytułowana *Sabbatai Zwi. Der mystische Messias* [1992, 2007]. To właśnie do Zwiego wielokrotnie odwoływał się Frank, gdyż uważał go za pierwszego z trzech „proroków”, drugim miał być Baruchia Russo, a trzecim – on sam. Poza pracami Scholema źródłem wielu informacji było epokowe, kilkutomowe dzieło Karla Ericha Grözingera pt. *Das jüdische Denken* [1992], objaśniające średniowieczną kabałę, chasydyzm, renesansową krytykę religii, ortodoksję i reformy XIX wieku. Warto podkreślić, że obok wielu nawiązań intertekstualnych powieść – jak przyznają Lisa Palmes i Lothar Quinkenstein – zawiera fragmenty, które tylko przypominają interteksty, w rzeczywistości bowiem poprzez zastosowanie zabiegów uprawdopodobniających stanowią rodzaj stylizacji i potwierdzają balansowanie powieści między historią a fikcją

literacką. Dlatego obok zlokalizowanych cytatów i oddanych dosłownie, w przekładzie znalazły się te sugerowane, zniemczone z zachowaniem zasad i cech przyjętego stylu celem odtworzenia brzmienia oryginału²⁰. Jak wspominają niemieccy tłumacze, Tokarczuk mocno podkreślała w korespondencji z nimi, że *Księgi Jakubowe* to „powieść, a nie praca naukowa”. Taka deklaracja otworzyła przed niemieckim tandemem paletę rozwiązań ograniczonych jedynie kreatywnością uczestniczących w nim osób, a wnikliwa lektura literatury przedmiotu potwierdza posiadanie świadomości merytorycznego przygotowania do aktu przekładu jako warunku *sine qua non* oraz nabycie kompetencji erudycyjnej (zwanej bibliografią czytelniczą) pozwalającej rozumieć teksty-znaki kultury przywołane w dziele oryginalnym.

Etap właściwy procesu przekładu: organizacja pracy

Korzystając z doświadczeń wcześniejszej współpracy nad książką Ludwika Hirszfelda, tłumacze podzielili się pracą. Lothar Quinkenstein przygotował pierwsze wersje trzech pierwszych rozdziałów oraz wszystkich kolejnych rozdziałów z numeracją nieparzystą, wraz z *Notą bibliograficzną* i *Podziękowaniami*. Lisa Palmes przygotowała (od czwartego rozdziału) pierwsze wersje wszystkich rozdziałów z numeracją parzystą. Po ukończeniu każdego rozdziału tłumacze wymieniali się tekstami celem wykonania korekty i redakcji. Sugerowane zmiany przechodziły przez etap autokorekty, jak również stawały się podstawą dalszych propozycji zmian po uwzględnieniu ich znaczenia dla koncepcji całego tekstu. Jak wspominają tłumacze, praca nad każdym rozdziałem trwała tak długo, aż wersja tłumaczenia przyjęła kształt akceptowany przez obie strony. Nierzadko rozdziały przechodziły czterokrotnie, pięciokrotnie, a nawet sześciokrotnie przez etap wzajemnej korekty. W regularnych odstępach czasu tłumacze spotykali się na „sesjach roboczych”, podczas których wspólnie omawiali większe partie tekstu, wyjaśniali kwestie sporne oraz wymieniali się prowadzonymi „notatkami warsztatowymi” i informacjami z ukończonej lektury literatury przedmiotowej. Wymiana myśli, sprzyjająca kumulacji „energii intelektualnej”²¹, okazywała się niezwykle twórcza, gdy – jak podkreśla-

²⁰ Przykładem jest wpis w dzienniku Sophie von La Roche czy też artykuł w gazecie cytowany z okazji śmierci Jakuba Franka – oba w rozdziale 29.

²¹ Ponieważ autorka artykułu również ma za sobą doświadczenie pracy w tandemie tłumaczeniowym, pozostaje jak najbardziej potwierdzić, że charakterystyczna dla pracy

ją tłumacze – „praca osiągała intensywność i skuteczność, która daleko wykraczała poza prostą sumę” działań wykonywanych przez jedną osobę.

Biblioteka tłumaczy *Ksiąg Jakubowych*. Wnioski

Opowiedziana na kartach powieści Olgi Tokarczuk historia balansująca między faktami, dokumentami, utrwalonymi w piśmie śladami przeszłości a jej indywidualną konceptualizacją w wyobraźni autorki – oba te człony jawią się jako rozbieżne i jednocześnie ze sobą splecione – podporządkowana jest intencjonalności właściwej dla powieści historycznej. Zdiagnozowanie tej intencjonalności determinuje jakość „przekształcania”, jakie dokonuje się w akcie przekładu z jednego języka na inny, z jednej kultury na drugą. Zrekonstruowane na podstawie lektury dziennika translatorskiego (*Journal*) autorstwa tłumaczy *Ksiąg Jakubowych* pola i kierunki działań (1) zmierzających do wykrycia rzeczzonej intencjonalności oraz (2) koniecznych do przeprowadzenia na etapie analizy pretranslatorskiej w odniesieniu do tekstów „towarzyszących” oryginałowi (tych pośrednio lub bezpośrednio przywołanych, również takich, z którymi autorka polemizuje), a także dzieł dostarczających wiedzy pozwalającej z jednej strony na odtworzenie historycznego łańcucha wydarzeń, jak i towarzyszących im kontekstów społeczno-kulturowych i politycznych wraz z realiami związanymi z ówczesnym życiem w wieloetnicznym regionie, a z drugiej strony dotyczących doktryny frankistowskiej, jej dyskursu i kontekstów filozoficznych oraz teologicznych, jak również (3) nieodzownych do określenia granic korelacji przekazu oryginału i kontekstu kultury wyjściowej z kulturą przyjmującą w zakresie możliwych rozwiązań przy obrazowaniu głównej postaci i wydarzeń z nią związanych, dają wgląd w podstawowy warsztat tłumaczy *Ksiąg Jakubowych*, obejmujący poza umiejętnościami *stricte* translacyjnymi na poziomie języka przede wszystkim kompetencje erudycyjne.

w zespole kumulacja „energii twórczej” przekłada się na jakość wyników pracy, szczególnie w odniesieniu do tzw. trudnych czy też (niemal) nieprzetłumaczalnych miejsc tekstu, przy których „samotnie” pracujący tłumacz, nie odnajdując w sobie dostatecznie dużo pokładów determinacji, może skłaniać się do rezygnacji z poszukiwania rozwiązań translatorskich dla elementów trudnych czy wręcz uznawanych za nieprzekładalne. Wspólna praca przyczynia się również do większej mobilizacji, do zwielokrotnienia potencjału twórczego i kreatywności. Praca w tandemie umożliwia dodatkowo przeprowadzenie autokorekty merytorycznej i językowej przed przekazaniem tekstu do dalszych etapów procesu wydawniczego.

Wnikliwa analiza literatury przedmiotu składającej się na pokaźną bibliotekę „towarzyszącą” tłumaczom *Ksiąg Jakubowych* przesuwają punkt ciężkości w rozważaniach przekładoznawczych z analizy czy też oceny decyzji translatorskich manifestujących się w tekście docelowym (tekstocentryzm) [por. Majkiewicz 2016: 14] na metaprzekładowe dociekania nad czynnościami i zadaniami realizowanymi na etapie pretranslatorskim, których oczekiwaliśmy od (potencjalnego/idealnego) tłumacza nie tylko *Ksiąg Jakubowych*. Formuła *TOLEDO Journals* podsuwa (niemal jak na tacy) możliwość wglądu w pracę tłumaczy literackich w tym zakresie i rozszerza tym samym spektrum refleksji translologicznej.

Bibliografia

- Adelung, J. Ch. (2014), *Grammatisch-kritisches Wörterbuch der Hochdeutschen Mundart: Nach der Ausgabe letzter Hand 1793-1801*, Contumax Hofenberg, Berlin.
- Arnsberg, P. (1965), *Von Podolien nach Offenbach. Die jüdische Heilsarmee des Jakob Frank. Zur Geschichte der frankistischen Bewegung*, Stadtarchiv, Offenbach am Main.
- Bałaban, M. (1911), *Skizzen und Studien zur Geschichte der Juden in Poland*, L. Lamm, Berlin.
- Bałaban, M. (1914), *Dzieje Żydów w Galicyi i w Rzeczypospolitej Krakowskiej 1772-1868*, Nakładem Księgarni Polskiej B. Połonieckiego, Lwów.
- Bednarczyk, A. (2019), *Analiza pretranslatorska tekstu jako pierwszy etap tłumaczenia poetyckiego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Beer, P. (1822), *Geschichte, Lehren und Meinungen aller bestandenenen und noch bestehenden religiösen Sekten der Juden und der Geheimlehre oder Cabbalah*, J.G. Trassles, Brünn.
- Brawer, A. J. (1910), *Galizien: Wie es an Österreich kam. Eine historisch-statistische Studie über die inneren Verhältnisse des Landes im Jahre 1772*, Freytag und Tempisky, Leipzig-Wien.
- Canetti, E. (1996), *Masa i władza* (tłum. Maria Przybyłowska, Eliza Borg), Czytelnik, Warszawa.
- Chmielowski, B. (1966), *Nowe Ateny albo Akademia wszelkiej sciencji pełna...* (wyb. i oprac. tekstu Maria i Jan Józef Lipsy, tłum. Jacek Więczyński), Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- „Collaboration in Literary Translation”, [online] <https://engerom.ku.dk/collaboration-in-literary-translation/quantitativedata.pdf>, 5.05.2021.

- Černe, U. P. (2019), „Eine Tandem-Übersetzung: Helga Mračnikar i Peter Handke”, [w:] Fabjan Hafner, Wolfgang Pöckl, red. „...übersetzt von Peter Handke” – *Philologische und translationswissenschaftliche Analysen*. Frank & Timme, Berlin, 87-126.
- „Das ostjüdische Antlitz Mit 50 Steinzeichnungen von Hermann Struck (1876-1944)”, [online] <http://www.lexikus.de/bibliothek/Das-ostjuedische-Antlitz>, 5.05.2021.
- Davidowicz, K. S. (1998), *Jakob Frank, der Messias aus dem Ghetto*, Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main.
- Davidowicz, K. S. (2004), *Zwischen Tradition und Häresie: Jakob Franks Leben und Lehren*, Böhlau, Wien-Köln-Weimar.
- „Der heilige Herr. Ein geheimnißvoller Glaubensfürst”, (1865), *Die Gartenlaube*. 33, [online] [https://de.wikisource.org/wiki/Die_Gartenlaube_\(1865\)/Heft_33](https://de.wikisource.org/wiki/Die_Gartenlaube_(1865)/Heft_33), 5.05.2021.
- „Der heilige Herr. Ein geheimnißvoller Glaubensfürst”, (1865), *Die Gartenlaube*. 34, [online] [https://de.wikisource.org/wiki/Die_Gartenlaube_\(1865\)/Heft_34](https://de.wikisource.org/wiki/Die_Gartenlaube_(1865)/Heft_34), 5.05.2021.
- „Die Familie des Messias”, (1865), *Die Gartenlaube*. 36, [online] [https://de.wikisource.org/wiki/Die_Gartenlaube_\(1865\)/Heft_36](https://de.wikisource.org/wiki/Die_Gartenlaube_(1865)/Heft_36), 5.05.2021.
- Doktór, J. (1991), *Jakub Frank i jego nauka na tle kryzysu religijnej tradycji osiemnastowiecznego żydostwa polskiego*, IFiS PAN, Warszawa.
- Doktór, J. (1998), *Śladami mesjasza-apostaty. Żydowskie ruchy mesjańskie w XVII i XVIII wieku a problem konwersji*, Leopoldinum, Warszawa.
- Doktór, J. (1999), „Erlösung durch Sünde oder Taufe”, *Judaica*. 1(55): 18-29.
- Eco, U., Rorty, R., Culler, J., Brooke-Rose, Ch. (1996), *Interpretacja i nadinterpretacja* (tłum. Tomasz Bieroń), Znak, Kraków 1996.
- „Ein Wort über Jakob Frank. Nach polemischen Schriften seiner Zeitgenossen”, (1916), [w:] Shmuel Yosef Agnon, Ahron Eliasberg, red. *Das Buch von den polnischen Juden*, Jüdischer Verlag, Berlin, 54-57.
- Finck, S., Heibert, F., „Zu zweit auf der Großen Schildkröte reiten – die vierhändige Übersetzung eines indigenen Panorama-Romans aus Québec. Journal zur Übersetzung des Romans *Der große Absturz – Stories aus Kitchike* von Louis-Karl Picard-Sioui (Secession)”, [online] <https://www.toledo-programm.de/journale/1161/zu-zweit-auf-der-grossen-schildkrote-reiten-die-vierhandige-ubersetzung-eines-indigenen-panorama-romans-aus-quebec-journal-zur-ubersetzung-des-romans-der-grosse-absturz-stories-aus-kitchike-von-louis-karl-picard-sioui-secession>, 5.05.2021.

- Galas, M. (1999), „Aleksander Kraushar als Erforscher des Frankismus”, *Judaica. Beiträge zum Verstehen des Judentums*. 1: 42-53.
- Goldberg, J. (1982), „Die getauften Juden in Polen-Litauen im 16.-18. Jahrhundert. Taufe, soziale Umschichtung und Integration”, *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*. 30: 54-99.
- Gouadec, D. (2007), *Translation as a Profession*, John Benjamin Publishing, Amsterdam-Philadelphia.
- Graetz, H. (1868a), *Frank und die Frankisten. Eine Sekten-Geschichte aus der letzten Hälfte des vorigen Jahrhunderts*. Grass, Barth u. Comp., Breslau, [online] <http://sammlungen.ub.uni-frankfurt.de/judaica/urn:nbn:de-hebis:30-180012225005>, 5.05.2021 (przedruk: 2016, Hansebooks GmbH, Norderstedt).
- Graetz, H. (1868b), *Geschichte der Juden von den ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart*, Vol. 10: *Geschichte der Juden von der dauernden Ansiedelung der Marranen in Holland (1618) bis zum Beginn der Mendelssohnischen Zeit (1760)*, Leiner, Leipzig.
- Grimm, W., Grimm, J. (1854), *Deutsches Wörterbuch*, Deutsche Akademie zu Berlin, Hirzel, Leipzig, [online] <http://dwb.uni-trier.de/de>, 5.05.2021.
- Grözinger, K. E. (1992), *Kafka und die Kabbala: Das Jüdische in Werk und Denken von Franz Kafka*, Eichborn, Frankfurt am Main.
- Heymann, F. (1937), *Der Chevalier von Geldern, eine Chronik vom Abenteuer der Juden*, Querido, Amsterdam.
- Hoensch, J. K. (1990), „Der Polackenfürst in Offenbach”, *Zeitschrift für Religions- und Geistesgeschichte*. 42: 229-244.
- Kafka, F. (1937), *Tagebücher und Briefe* (poświęt Max Brod), Mercy, Prag.
- Kraushar, A. (1895), *Frank i frankiści polscy 1726-1816. Monografia historyczna osnuta na źródłach archiwalnych i rękopiśmiennych*, t. 1, G. Gebethner i Spółka, Kraków, [online] <https://polona.pl/item/frank-i-frankisci-polscy-1-726-1816-monografia-historyczna-osnuta-na-zrodlach,NTU00TYzMjE/2/#info:metadata>, 5.05.2021.
- Księga Słów Pańskich. Ezoteryczne wykłady Jakuba Franka*, t. 1-2, (1997), (oprac. naukowe i komentarze Jan Doktor), Semper, Warszawa.
- „La République des traducteurs 2”, [online] <https://www.colline.fr/spectacles/la-republique-des-traducteurs-2>, 5.05.2021.
- LCB, [online] <https://lcb.de/foerderungen/uebersetzerinnen-und-uebersetzer>, 5.05.2021.
- Lenz, S. (1991), *Muzeum ziemi ojczystej* (tłum. Maria Przybyłowska, Eliza Borg), Czytelnik, Warszawa.

- Maciejko, P. (2011), *The Mixed Multitude: Jacob Frank and the Frankist Movement, 1755-1816. (Jewish Culture and Contexts)*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia.
- Maciejko, P. (2014), *Wieloplemienny tłum. Jakub Frank i ruch frankistowski 1755-1816*, (tłum. Jacek Chmielewski), Szmit, Danecki Wydawnictwo w Podwórkę Spółka Jawna, Gdańsk.
- Maimon, S. (1911), *Lebensgeschichte*, Georg Mueller, München.
- Maimon, S. (1913), *Autobiografia Salomona Majmona z portretem oraz list autora do króla Stanisława Augusta Poniatowskiego*, cz. 2 (z oryg. niem. wyd. w r. 1792 przełożył i przedmową opatrzył Leo Belmont), Nakładem Józefa Gutgelda, Warszawa.
- Majkiewicz, A. (2016), „Właściwie jestem nieprzekładalna...” *O prozie Elfriede Jelinek w polskim przekładzie*, Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”, Katowice.
- Majkiewicz, A. (2017), „Philomathia, decentracja i empatia – nowe kompetencje tłumacza?”, [w:] Piotr Fast, Tamara Brzostowska-Tereszkiewicz, Justyna Pisarska, red. *Przekład i emocje*, Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”, Katowice, 75-90.
- Mika, M.-B. (2005), *Von Pan zu Pan: zur Geschichte der polnischen Anrede, besonders im 18. Jahrhundert*, Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main-Berlin-Bern-Bruxelles-New York-Oxford-Wien.
- Morgenstern, S. (1934), *Idyll im Exil*, Deutsche Nationalbibliothek, Leipzig.
- Morgenstern, S. (1955), *In einer anderen Zeit: Jugendjahre in Ostgalizien*, Deutsche Nationalbibliothek, Leipzig.
- Nietzsche, F. (1999), *To rzekł Zaratustra* (tłum. Sława Lisiecka, Zdzisław Jaskóła), PIW, Warszawa.
- Nord, C. (1988), *Textanalyse und Übersetzen. Theoretische Grundlagen, Methode und didaktische Anwendung einer übersetzungsrelevanten Textanalyse*, Julius Groos Verlag, Heidelberg.
- Palmes, L., Quinkenstein, L., „Die Funken der Erlösung. Journal zur Übersetzung des Romans *Die Jakobsbücher* von Olga Tokarczuk (Kampa)”, [online] <https://www.toledo-programm.de/journale/772/die-funken-der-erlosung-journal-zur-ubersetzung-des-romans-die-jakobsbucher-von-olga-tokarczuk-kampa>, 5.05.2021.
- Przyklenk, J., Sujkowska-Sobisz, K. (2017), „Doświadczenia lekturowe cyfrowego tubylca: na przykładzie blogowej recepcji «Ksiąg Jakubowych» Olgi Tokarczuk”, *Język Artystyczny*. 16: 49-76.
- Ricoeur, P. (2008), *Czas i opowieść*, t. 3: *Czas opowiadany* (tłum. Urszula Zbrzeźniak), Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Roth, J. (1924), *Hotel Savoy*, Die Schmiede Verlag, Berlin.

- Roth, J. (1930), *Hiob*, G. Kiepenheuer, Berlin.
- Rozmaite adnotacje, przypadki, czynności i anekdoty pańskie, (1996), (oprac. Jan Doktor), Tikkun, Warszawa.
- Schenck-Rinck, A. G. (1869), *Die Polen in Offenbach am Main*, Heinrich Keller, Frankfurt am Main.
- Schmidt, K., Neeb, B., „Kompetenz und Erfahrung”, [online] <https://www.lit-translation.de/team>, 5.05.2021.
- Scholem, G. (1957), *Die jüdische Mystik in ihren Hauptströmungen*, Metzner, Frankfurt am Main.
- Scholem, G. (1960), *Zur Kabbala und ihrer Symbolik*, Rhein-Verlag, Zürich.
- Scholem, G. (1970), *Über einige Grundbegriffe des Judentums*, Suhrkamp, Frankfurt am Main.
- Scholem, G. (1977), *Von der mystischen Gestalt der Gottheit*, Rhein-Verlag, Zürich.
- Scholem, G. (1992), *Sabbatai Zwi: der mystische Messias* (tłum. Angelika Schweikhardt), Jüdischer Verlag, Frankfurt am Main.
- Scholem, G. (2007), *Mistyryzm żydowski i jego główne kierunki* (tłum. Ireneusz Kania), Wydawnictwo Aletheia, Warszawa.
- Schreiner, S. (2001), „Der Messias kommt zuerst nach Polen. Jakob Franks Idee von Polen als gelobtem Land und ihre Vorgeschichte”, *Judaica*. 57(4): 242-268.
- Stiftung Genshagen, [online] http://www.stiftung-genshagen.de/kunst-und-kulturvermittlung-in-europa/detailseiten/programm-details-kuku/71d5ee1b0207b033033a7a6c5f347715?tx_ttnews%5Btt_news%5D=1547.html, 5.05.2021.
- Tokarz, B. (2010), *Spotkania. Czasoprzestrzeń przekładu artystycznego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- „TOLEDO Programm”, [online] <https://www.toledo-programm.de/journale>, 5.05.2021.
- Torberg, F. (1975), *Die Tante Jolesch oder Der Untergang des Abendlandes in Anekdoten*, Langen-Müller, München.
- „Übersetzungen Katharina Schmidt + Barbara Neeb”, [online] <https://www.italienisch-uebersetzung.de/uebersetzungen/im-team>, 5.05.2021.
- „Zwei fürstliche Geheimnisse neuerer Zeit” (1866), *Die Gartenlaube*. 22, [online] [https://de.wikisource.org/wiki/Die_Gartenlaube_\(1866\)/Heft_22](https://de.wikisource.org/wiki/Die_Gartenlaube_(1866)/Heft_22), 5.05.2021.

STRESZCZENIE

Księgi Jakubowe Olgi Tokarczuk, polskiej laureatki Literackiej Nagrody Nobla, ukazały się w 2014 roku nakładem Wydawnictwa Literackiego (Kraków). Przekład niemiecki powieści jest wynikiem pracy tandemu – Lisy Palmes i Lothara Quinkensteina. Na platformie TOLEDO (*Translators in Cultural Exchange*), programu Funduszu Tłumaczy Niemieckich (Deutscher Übersetzerfonds) udostępnili oni „dziennik translatorski” zatytułowany *Die Funken der Erlösung. Journal zur Übersetzung des Romans Die Jakobsbücher von Olga Tokarczuk (Kampa)*. Jego lektura pozwala zrekonstruować kolejne działania tandemu przygotowujące do właściwego procesu przekładu: od rekonstrukcji granicy między historią a fikcją podczas lektury tekstów źródłowych, przez dekonstrukcję wizerunku głównej postaci w oryginale i jej rekonstrukcję w przekładzie, po zgłębienie kolorytu epoki, polifoniczność i intertekstualność powieści, stanowiące determinanty strategii przekładu.

Słowa kluczowe: *Księgi Jakubowe*, Olga Tokarczuk, tandem translatorski, Lisa Palmes, Lothar Quinkenstein

ABSTRACT**Literary Translation in Four Hands – the Workshop of the German Translation Tandem of Olga Tokarczuk’s *The Books of Jacob***

The Books of Jacob by Olga Tokarczuk, the Polish Nobel Prize winner in literature, was published in 2014 by Wydawnictwo Literackie (Krakow). The German translation of the novel is the result of the work of the tandem, Lisa Palmes and Lothar Quinkenstein, who by using the TOLEDO platform (*Translators in Cultural Exchange*) programme of the German Translators Fund, have made a “translation journal” entitled *Die Funken der Erlösung. Journal zur Übersetzung des Romans Die Jakobsbücher von Olga Tokarczuk (Kampa)* available. Its reading allows us to reconstruct the translation tandem’s successive activities in the preparation for the proper translation process: from the reconstruction of the boundary between history and fiction during the reading of the source texts, through the deconstruction of the image of the main character in the original and its reconstruction in the translation, to the exploration of the colour of the epoch, the polyphonicity and intertextuality of the novel and the definition of their translation strategies.

Keywords: *The Books of Jacob*, Olga Tokarczuk, translation tandem, Lisa Palmes, Lothar Quinkenstein